

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 13.20.618 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК 37.013 (043.3)**

**АБДЫРАКУНОВА ЖЫЛДЫЗ САТАРОВНА
МЕКТЕП БҮТҮРҮҮЧҮЛӨРҮНӨ КЕСИПТИК БАГЫТ БЕРҮҮДӨ
ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ТАРБИЯЛООНУН ТААСИРЛЕРИНИН
ПЕДАГОГИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

**1.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн
тарыхы**

**Педагогикалык илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек – 2021

Диссертациялык иш К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин педагогика жана психология кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Сияев Таштанбек Моңолдорович –
педагогика илимдеринин доктору,
С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик
университетинин педагогика жана окутуунун
технологиясы кафедрасынын профессору

Расмий оппоненттер:

Сманбаев Өрнөкбек Аманович –
педагогика илимдеринин доктору, И. Арабаев
атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин
педагогика кафедрасынын доценти

Джанузаков Канат Чыныбаевич –
педагогика илимдеринин кандидаты, профессор
“Манас” Кыргыз-Түрк университетинин дене-
тарбия жана спорт жогорку мектебинин директору

Жетектөөчү мекеме:

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук
университетинин жогорку мектеп педагогикасы
кафедрасы (720033, Бишкек ш., Манас
проспектиси, 101)

Диссертациялык иш 2021-жылдын 24-декабрында саат 16.00дө И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.20.618 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: 720026, Бишкек ш., И. Раззаков көчөсү, 51.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (дареги: 720026, Бишкек ш., Раззаков көч. 51) жана Кыргыз Билим берүү академиясынын (дареги: 720000, Бишкек ш., Эркиндик проспектиси, 25) илимий китепканаларынан жана диссертациялык кеңештин сайтынан таанышууга болот (www.arabaev.kg).

**Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор**

Дюшеева Н.К.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасында кабыл алынган окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн концепциясында (2016-ж.) жана өлкөбүздүн билим берүү системасын модернизациялоого багытталган стратегиялык документтеринде эл чарбасынын квалификациялуу даярдыгы бар кадрларга муктаждыгын эске алуу менен мектепте кесиптик багыт берүү иштерин өркүндөтүүнүн маселелери баса белгиленген.

Азыркы кездеги өлкөбүздөгү социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн жана дүйнөдө таралган пандемиянын шарттарында мектеп бүтүрүүчүсүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө институтунун ролун жогорулатуунун зарылдыгы келип чыкты. Мына ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Президентинин «Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы жөнүндө» деп аталган жарлыгында (29.01.2021-ж.) билим берүү системасында тарбия берүүнүн улуттук маданий, руханий-адеп-ахлактык жана үй-бүлөлүк баалуулуктарга ылайык келүүсү, активдүү жашоону жана кесиптик позицияны калыптандырууга багыттоо зарылчылыгы көрсөтүлгөн.

Мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүүнүн методологиялык жана теориялык негиздери, аларды кесип тандоого даярдоонун концептуалдык жоболору П.Р. Атутов [1986], С.Я. Батышев [1981], П.П. Блонский [1961], А.Е. Голомшток [1979], Л.А. Йовайша [1983], Н.Н. Захаров [2006], Э.Ф. Зеер [2005], Е.М. Павлютенков [1980], С.Н. Чистякова [1985] жана башкалардын эмгектеринде каралган. 1950-жылдан баштап мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүүнүн маселелери боюнча көптөгөн изилдөөлөр жүргүзүлгөн.

Жыйырманчы кылымдын экинчи жарымынан баштап үй-бүлө педагогикасы, үй-бүлө тарбиясы, мектеп менен үй-бүлөнүн өз ара байланышында кесиптик багыт берүүнүн маселелери изилденүүдө. Бул багытта Е.В. Волобуева, Е.В. Малышева, И.Н. Пронина, Т.Д. Зеленкина, Г.С. Салимов, М.Р. Назарова жана башкалардын эмгектерин белгилөөгө болот. Алсак, Е.В. Малышеванын [2002] изилдөөсүндө мектеп менен үй-бүлөнүн байланышынын жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн аныктоосундагы мааниси, алардын тандап алган кесиптик иш-аракетине прогноздоочу баа берип, жөндөмүн калыптандыруудагы маселеси каралган. Ал эми, Е.В. Волобуева [2007] өзүнүн изилдөөсүндө жогорку класстын окуучуларынын кесип тандоосуна ата-энелердин таасири маанилүү фактор жана татаал психологиялык феномен катары белгилеген. Алардын кесип тандоосунун мазмуну конкреттүү жагдайлар жана психологиялык шарттар менен аныктала тургандыгын көрсөткөн.

Окуучуларды кесип тандоого даярдоодо ата-энелердин мектеп менен биргелешкен кызматташтыкка кызыгуусу жана мектепте профилдик даярдоону уюштуруудагы активдүүлүгү маанилүү боло тургандыгын И.Н. Пронина [2009] изилдеген. Автор профилдик окуу окуучунун аң-сезимдүү тандоосуна тийгизген таасири, алардын кызматташтыктын жыйынтыктарына канааттанышы, мектеп менен үй-бүлөнүн өз ара аракеттенишүүсүнүн критерийи катары аныктаган.

Жогорку класстын окуучуларын кесип тандап алууга даярдоодо мектептин, үй-бүлөнүн жана коомчулуктун биргелешкен иш-аракети маанилүү боло тургандыгын Г.С. Салимов [2013] изилдеген. Ал окуучуларды кесип тандоого даярдоонун мазмунун жана фомасын өркүндөтүү үчүн тажик үй-бүлөсүнүн, мектебинин жана коомчулугунун өзгөчөлүктөрүн, социалдык-педагогикалык, психологиялык, уюштуруучулук шарттарды, элдик педагогиканын каражаттарын эске алуу керектигин көрсөткөн. Т.Д. Зеленкинын [2015] изилдөөсүндө жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн аныктоосуна ата-энелердин таасирин, каражаттарын изилдеп, алардын даярдыгынын кесиптик багыт берүүдөгү мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысы каралган. М.Р. Назарованын [2020] изилдөөсүндө ар түрдүү социалдык статустагы үй-бүлөнүн шартында жогорку класстын окуучуларын кесип тандоого даярдоонун педагогикалык өзгөчөлүктөрү, дидактикалык шарттары, иштөөнүн ыкмалары, форма жана методдору аныкталган.

Кыргыз Республикасында Т.Ш.Токтарова [1987], Т.Д.Дербишалиев [1989], А.А.Беспалов [1989], К.Тыныбеков [1971], Т.И. Алиев [1973], З.Дж. Джантакова [1975], Ө.А. Сманбаев [2020] жана башкалар жергиликтүү керектөөлөрдү эске алуу менен мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүүнүн маселелерин изилдешкен.

Р.А. Абдраимова [1997], А. Алимбеков [1999], Дж. Аманалиев [1975], Н.А. Асипова [2004], Т.А. Аттокуров [1983], Р.А. Ачылова [1986], Б. Апышев [1974], А.Э. Измайлов [1991], Ч.М. Ермакова [1990], А.Т. Калдыбаева [2005], Г.Т.Карабалаева [2013], А.Карасаева жана А.Карасаев [2016], З.К. Кусеинова [1972], Т.В. Панкова [2006], М.Р. Рахимова [2002] жана башкалар мектеп окуучуларына билим, тарбия берүүдө үй-бүлө чоң роль ойной тургандыгын белгилешкен. Бирок, каралып жаткан проблема боюнча жүргүзүлгөн изилдөөлөргө карабастан коомдогу жаңы социалдык-экономикалык шарттарга ылайык мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө түздөн-түз үй-бүлө тарбиясынын таасирин арттыруунун педагогикалык проблемаларын аныктоонун зарылдыгы келип чыкты.

Илимий булактарды жана Кыргызстандын мектеп практикасында топтолгон тажрыйбаларды талдоонун негизинде төмөндөгүдөй **карама-каршылыктар аныкталды:**

– мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирин жогорулатуунун зарылдыгы менен бул маселенин педагогикалык негиздеринин иштелип чыкпагандыгынын ортосундагы;

– ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүгө муктаждыгы менен алардын бул багытта жетиштүү даярдыгынын жоктугунун ортосундагы.

Жогоруда белгиленген карама-каршылыктарды жоюу **«Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирин кантип жогорулатуу керек?»**— деген маселе изилдөөнүн проблемасын аныктайт.

Мына ушул жагдайлар диссертациялык изилдөөнүн темасын «**Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлеринин педагогикалык негиздери**» деген аталышта аныктоого негиз болду.

Диссертациянын темасынын илимий программалар менен байланышы. Изилдөөнүн темасы К. Карасаев атындагы БМУнун педагогика жана психология кафедрасынын илимий иштеринин 2011-2020-жылдардагы тематикалык планына кирет.

Изилдөөнүн максаты: мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлеринин педагогикалык негиздерин аныктоо жана аларды экспериментте текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлеринин педагогикалык негиздерин белгилөө жана анын маңызын ачыктоо;

2. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын таасирлеринин потенциалдык мүмкүнчүлүгүн, критерийлерин, деңгээлин аныктоо;

3. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын таасирин арттыруунун теориялык моделин, педагогикалык шарттарын иштеп чыгуу жана педагогикалык экспериментте текшерүү, практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын таасирлеринин маңызы жана анын педагогикалык негиздери теориялык жактан ачыкталгандыгында; мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө “үй-бүлө тарбиясынын кесиптик багыт берүүдөгү потенциалы” түшүнүгү такталып, анын критерийлери, деңгээли аныкталгандыгында; мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын натыйжалуулугун арттыруунун теориялык модели аныкталып, илимий педагогикалык шарттары экспериментте текшерилип тастыкталгандыгында, практикалык сунуштардын аныкталгандыгында.

Алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу: алынган жыйынтыктар мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдөгү үй-бүлө тарбиясынын таасирин өркүндөтүүгө негиз болот; аныкталган педагогикалык шарттар, теориялык модель мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдөгү үй-бүлө тарбиясынын таасирдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берет; изилдөөнүн материалдары мектеп мугалимдерине, педагогикалык окуу жайлардын окутуучуларына, студенттерине, ата-энелерге сунушталат. Изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган технологиялар Бишкек шаарындагы А. Молдокулов атындагы №5-Улуттук инновациялык технологиялар мектеп-лицейинин, №93-жалпы билим берүүчү орто мектептин, Ат-башы жана Кочкор райондорунун мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосуна оң таасир тийгизгендигин көрсөттү.

Диссертациянын коргоого алынып чыгуучу негизги жоболору:

1. Коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шарттарында мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын таасиринин теориядагы жана практикадагы аныкталган абалы жана анын педагогикалык негиздери;

2. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө «Үй-бүлө тарбиясынын кесиптик багыт берүүдөгү потенциалы» деген такталган түшүнүгү жана анын критерийлери, деңгээлдери;

3. Үй-бүлө тарбиясынын мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдөгү таасирин арттырууга багытталган максаттык, мазмундук, технологиялык, иш-аракеттик жана натыйжалык блоктордон турган теориялык модели, педагогикалык шарттардын комплекси жана алардын натыйжалуулугун аныктаган эксперименттин жыйынтыктары, иштелип чыккан практикалык сунуштар.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын таасирлери илимий педагогикалык негизделип, «үй-бүлө тарбиясынын кесиптик багыт берүүдөгү потенциалы», үй-бүлөдө кесиптик багыт берүүнүн теориялык модели, педагогикалык шарттары аныкталып, изилдөөнүн негизинде «Ата-энелерге кесиптик багыт берүү жөнүндө» деп аталган усулдук колдонмо иштелип чыгып, практикага сунушталды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары К. Карасаев атындагы БМУнун Окумуштуулар кеңешинде, педагогика жана психология кафедрасынын жыйындарында, республикалык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда талкууланды: «Мектеп бүтүрүүчүсүнө кесипке багыт берүүнүн өзгөчөлүктөрү» (Эл аралык илимий-практикалык конференцияда (Каракол, 2015-ж.), «Мектеп окуучуларына кесипке багыт берүүдө таасир берүүчү факторлор» (Эл аралык илимий-практикалык конференцияда «Актуальные проблемы развития функциональной грамотности учащихся в современном начальном образовании», посвященной 90-летию ученого-педагога М.К. Жубановой (Алмата, 2016-ж. 11-ноябрь), «Эффективное взаимодействие семьи и школы в профориентации старшеклассников» (Эл аралык илимий-практикалык конференцияда «Современная педагогика и образование: проблемы, возможности и перспективы развития», Казакстан Республикасы, Тараз, 2016-ж., 2 том).

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышынын толуктугу. Диссертациянын негизги мазмуну автордун 15 илимий эмгегинде (анын ичинен 8 макала РИНЦ тизмегиндеги журналдарда, 4 макала Россия жана Казакстанда) чагылдырылган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан жана алардан келип чыккан корутундулардан, жалпы корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу, максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого сунушталган жоболор, аткарылган ишке изденүүчүнүн кошкон жеке салымы жана диссертациялык иштин түзүлүшү, көлөмү көрсөтүлгөн.

Биринчи бап **«Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлеринин теориялык негиздери»** деп аталып, изилдөөнүн биринчи милдети каралган. Коомубуздагы модернизациялоонун шартында Кыргызстандын социалдык саясатынын маанилүү багыттарынын бири мектеп бүтүрүүчүсүн кесип тандап алууга даярдоо болуп саналат. Педагогикалык, психологиялык, социологиялык, экономикалык жана философиялык илимий адабияттарда кесиптик багыт берүү түшүнүгүнүн аныктамалары жана компоненттери, принциптери, форма, методдору ж.б. маселелери ар тараптуу каралган. Кесиптик багыт берүү – бул жалпы адамзаттык маданияттын компонентинин жалпыланган түшүнүгү, өсүп келе жаткан жаш муундардын табигый жөндөмүн, мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүп, эмгек рыногунун керектөөсүн эске алып, алардын кесиптик өзүн аныктоосун колдоодогу коомдун жана мамлекеттин камкордугу катары атайын чараларды өткөрүүнүн комплекси. Социалдык-педагогикалык иш-аракеттин түрү катары мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүү – өзгөчө мааниге ээ болгон **«кесиптик өзүн аныктоо»** түшүнүгү абдан тыгыз байланышкан. Илимий адабияттарды талдоо «кесиптик өзүн аныктоо» түшүнүгү боюнча окумуштуулар арасында ар түрдүү көз караш бар экендигин көрсөттү. Окумуштуу П.Г. Шедровицкий «кесиптик өзүн аныктоону» адамдын өзүнүн жеке кесиптик тарыхын кура билүү жөндөмдүүлүгү катары караган. Е.А. Климов «кесиптик өзүн аныктоону» кесипкөйлөрдүн коомчулугунда өзүн толук кандуу катышуучу катары калыптандыруунун психологиялык өнүгүү көрүнүшү катары түшүндүргөн. Н.С. Пряжниковдун пикири боюнча бул куракта кесиптик өзүн аныктоо кесипти тандоодо калыптанган адептик катнаштардын негизи жана иштин түрүнө карата түптөлө баштаган инсандык баалуулуктардын системасы.

Мектеп бүтүрүүчүлөрү үчүн кесип тандоо маанилүү мезгил болгондуктан, өзүн-өзү рефлексиялоосу, өзүнүн индивидуумун аңдап билүүсү, жеке турмушун курууга максатынын болушу, ар түрдүү турмуштук чөйрөдөгү кызыгууларынын, мотивдеринин өнүгүшү негизги багыт болуп саналат. Алардын ой жүгүртүүсү инсандык, эмоционалдык мүнөздөмөгө, максаттуу жүрүш-турушка ээ болуп, жеке дүйнө таанымынын элементтеринин жана баалуулуктарынын туруктуу системасы пайда болот. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосунда анын өз алдынчалыгы, өзүнө ишенгендиги, эмоционалдык жактан туруктуулугу, мамиле түзө билүүсү, дүйнөгө көз караштары боюнча позициясынын болушу, сын көз менен карай билиши, чечкиндүүлүгү, конкуренция шартында лидерликке ыкташы, кеңири маалыматтарынын болушу, өзүнө жана башкаларга талап коё билгендиги ж.б.у.с. сапаттар мааниге ээ болот. Бирок, азыркы кездеги социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн, ааламдаштыруу процессинин шарттарында алардын кесиптик планы так эмес,

аморфтуу, кыялкечтик мүнөздө болуп, өзүлөрүн эмоционалдык жактан өзүнө тарткан кесиптин ролунда элестетишип, мотивдештирилген кесипти тандоого келе алышпай, кыйынчылыктарга кабылгандыктарын практика көрсөтүүдө. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн негизги бөлүгү кесиптик өзүн аныктоодо өзүлөрүнүн жөндөмүнө, мүмкүнчүлүгүнө, кесиптердин кадыр-баркына жана анын мазмунуна карата билимин улантууну каалашат. 2020-жылы КРда 587000 окуучу орто мектепти бүтүрүшкөн. Алардын 71%дан ашыгы ЖОЖдон билимин улантууну көздөшүп, ЖРТга катышкан. Айрымдары келечекте ээ боло турган кесибин так аныктай алышпай, бул маселени тесттин жыйынтыгына гана байланыштырышкан. Эмгек жолуна түшүүнү каалаган мектеп бүтүрүүчүлөрү ар түрдүү варианттарды тандашып, өзүлөрүн материалдык жактан бат камсыз кылууга ниеттенишкен.

Демек, мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүнүн максаты – өз алдынча, өзүнүн өнүгүүсүнүн перспективасын пландаштыруу, корректировкалоо жана аны ишке ашыра билүү даярдыгын калыптандыруу. Ал эми анын милдети алардын негизделген баалуулуктарын калыптандыруу, дүйнө таанымын өнүктүрүү менен байланышта кесиптик өзүн аныктоосун камсыз кылуу болуп саналат. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесиптик өзүн аныктоосу кесиптик билим жана даярдык алуунун жолун аң-сезимдүү тандоодо маанилүү болуп саналат.

КРнын мектептеринде жүргүзүлгөн изилдөөлөрүбүздүн негизинде мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосунда конструктивдүү жана деструктивдүү функция аткарган ички (субъективдүү) жана тышкы (объективдүү) факторлорду тактап, аларды үй-бүлө чөйрөсүндө кесиптик багыт берүүдө эске алуунун зарылдыгы аныкталды. Ички факторлорду мектеп бүтүрүүчүсүнүн жекече психофизиологиялык өзгөчөлүктөрү, өз алдынча кесип тандоого даярдыгы, мотивациясынын жана анын аң-сезиминде тандаган кесибинин үлгүсүнүн болушу түзөт. Ал эми сырткы факторлорго мектеп бүтүрүүчүлөрүн колдоонун социалдык коомдук жана мамлекеттик механизминин калыптанышы, алар менен иштөөдө мектептин активдүүлүгү жана кадыр-баркы, социомаданияттык жана билим, тарбия берүүчү потенциалынын калыптанышы ж.б.лар кирет.

Изилдөөнүн чегинде мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосунда үй-бүлө кесипке багыт берүүчү өзгөчө фактор катары каралды. Илимий адабияттарда үй-бүлөнүн социалдык баалуулугу анын функционалдуулугу белгиленген. Изилдөөнүн контекстинде үй-бүлө институтунун төмөндөгү тарбиялоочу функциялары каралды: башка социалдык институттар тарбиялай албаган инсандык сапаттарды калыптоо; социалдаштыруу; традициянын ырааттуулугун камсыздоо; мекенчил сезимдерди пайда кылуу; эмгекке жана кесипке даярдоо. Кошумча түрдө, үй-бүлөнүн социалдык институт катары мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүчү функциясы бөлүп көрсөтүлдү. Ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна таасир этүүсү түз жана кыйыр түрүндө (үй-бүлөлүк традиция, ата-эненин билим деңгээли, жашоо шарты ж.б.) болушу мүмкүн. Үй-бүлөдөгү кесиптик багыт

берүүнүн максаты – бул мектеп бүтүрүүчүсүнүн жекече өзгөчөлүктөрүн, үй-бүлөдөгү баалуулуктарды жана коомдогу өзгөрүүлөрдү эске алуу менен аңсезимдүү кесип тандоого даярдоо катары кабыл алынат. Үй-бүлөнүн кесиптик багыт берүүчү функциясы мектеп бүтүрүүчүсүн коомго кошуу үчүн төмөндөгү милдеттерди чечүүгө багытталат: топтолгон коомдук социалдык тажрыйбаларды өткөрүп берүү; эмгектик тарбия берүү; негизги баалуулукту калыптандыруу; социалдык жүрүм-турум эрежелерин жана интеллектуалдык жөндөмүн, жеке потенциалын өнүктүрүү; кесиптик кызыгуусун жана аны тандоонун негизделген мотивин калыптандыруу; ишмердүүлүк потенциалын өнүктүрүү ж.б.

Изилдөөнүн жүрүшүндө методологиялык жоболорго, теориялык көз караштарына таянуу менен үй-бүлө тарбиясында кесиптик багыт берүүнүн принциптери (кесипке багыт берүүнүн системалуулугу; гумандуулугу жана демократиялуулугу; коомдогу өзгөрүүлөрдүн эске алынышы; үй-бүлөдөгү баалуулуктарга негизделиши; турмуш жана практика менен байланышта болушу ж.б.) жана алгылыктуу форма, методдору аныкталды.

Үй-бүлө аныкталган максаты жана милдети бар социалдык институт катары коомдун өнүгүшүндөгү социалдык системага көз каранды болот. Коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шарттарында төмөндөгүдөй тенденциялар үй-бүлө тарбиясына жана кесиптик багыт берүү иштерине таасирин тийгизүүдө:

- үй-бүлөдө баланын санын азайышы (бир же эки балалуу болушу);
- тарбиялоодо элдик педагогиканын таасиринин төмөндөшү;
- экономикалык жактан кыйынчылыктардын өсүшү;
- массалык маалымат каражаттарынын жана интернеттин негативдүү таасиринин өсүшү;
- жаш үй-бүлөлөрдүн ата-энелеринен бөлөк жашоого умтулуусунун күч алышы ж.б.у.с.

Үй-бүлө иш-аракеттин субъектиси катары таасир этүүнүн объектисине жакын болушу, мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик жана инсан катары калыптанышынын маанилүү шартын жана чөйрөсүн жаратат. Мектеп бүтүрүүчүсүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөнүн типтери мааниге ээ боло тургандыгын аныкталды. 1- таблицада үй-бүлө өзүнүн жашоо образы, баалуулук багытталышы, моралдык-психологиялык климаты, эмгекке болгон мамилеси ж.б. жагдайлары менен мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна таасир тийгизе тургандыгын белгиленди. Айрым учурларда үй-бүлө мүчөлөрүнүн кээ бир кесипке, эмгектин түрүнө карата негативдүү мамилеси аркылуу мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик планынын калыптануусуна терс таасирин тийгизет. Ошондуктан үй-бүлө социалдык кесиптик багыт берүүчү чөйрө катары өзүнүн иш-аракетин коомдун керектөөлөрү менен айкалыштырышы зарыл.

**1- таблица. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосуна төмөндөгүдөй
үй-бүлөнүн типтеринин таасири**

№	Үй бүлөнүн абалы	Белгиси
1.	Үй-бүлөдөгү мамилешүүнүн стилине жараша	- демократтык (балдарынын пикири менен эсептешишет) -авторитардык(өзүнүн пикирин таңуулайт) -либералдык(кандай кесип тандаганы баары бир)
2.	Үй-бүлөнүн социалдык статусуна жараша	-кызматкер (ЖОЖдо билим алууну сунуштайт) -жеке ишкер (жеке ишмердикке багытталган окууну сунушташат же ишкердикке киришип паралелль билим алууну сунушташат) - жумушсуз (жакшы жерден иштешин сунуш кылат)
3.	Үй-бүлөнүн материалдык шартына жараша	-материалдык жактан толук камсыз болгон.(кадыр барктуу ЖОЖду, АООЖду сунушташат) - материалдык жактан аз камсыз болгон кандай болсо дагы керектүү билим алууну сунуштайт)
4.	Үй-бүлөнүн мүчөлөрүнүн билимине жараша	-жогорку (кадыр барктуу ЖОЖду, АООЖду сунушташат) -атайын орто (жумушка бат орношууга болгон окуу жайды сунушташат) -орто (мүмкүн болсо билим алуусун каалашат)
5.	Кесиптик кеңеш берүүнүн варианттуулугуна жараша	-бир вариант (бир кесипти сунуш кылат) -эки варианттуу (бир же эки кесипти сунушташат) -көп варианттуу (окуу жайларды же эмгектенүүнүн чөйрөлөрүн сунушташат)
6.	Үй- бүлөнүн абалына жараша	-Толук үй бүлө (билимин улантуусун каалашат) -толук эмес үй бүлө (окуу менен иштөөнү айкалыштырууну сунуш кылат) -көп балалуу (балдардын жана кыздарынын улуусун ЖОЖдо билим алуусун каалашат, кичүүлөрүнө жол крсөтүүсүн сунушташат.) -1-2 балалуу ЖОЖдо билим алууну сунуштайт)

Өз кезегинде ата-энелер мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө кыйынчылыктарга туш болушат. Биринчиден, көпчүлүгү жаңы социалдык-

экономикалык шарттарда пайда болгон кесиптер жана адамга коюлган талаптары жөнүндө маалыматтары чектелген. Экинчиден, ата-энелер мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандап алуусуна максаттуу жардам берүүнүн көндүмдөрүнө ээ эмес. Үчүнчүдөн, алар базар экономикасынын шартында кесиптик багыт берүүчү борборлордун жоктугуна байланыштуу мектептин, мамлекеттик структуралардын жардамына муктаж. Ата-энелердин негизги бөлүгү балдарынын жекече өзгөчөлүктөрүнө, жөндөмүнө, кызыгуусуна жараша кесип тандап алуусуна маани бергени менен аларга өзүн таанып билүүсү жана өнүктүрүүсү, кесиптик өзүн аныктоосу жөнүндө айтып бере алышпайт. Бул милдетти ата-энелер өзүнүн алдына гана коюп, бирок балдарынын алдына коюшпайт. Мына ушул жагдайлар мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосуна үй-бүлөлүк тарбиялоонун **таасиринин педагогикалык негизин** изилдөөнүн зарылдыгын пайда кылды. Теориялык булактарды, мектептерде, Кыргызстандыктардын үй-бүлөсүндө топтолгон тажрыйбаларды изилдөөнүн натыйжаларына таянуу менен каралып жаткан проблеманын төмөндөгү педагогикалык негиздери аныкталды:

1. Үй-бүлөнү социалдык институт катары өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, анын кесипке багыт берүүчү функциясынын максатын, милдетин, принциптерин, форма, методдорун, шарттарын аныктоо;

2. Ата-энелердин окуучуларга кесиптик багыт берүү проблемасына болгон кызыгуусун калыптандыруу;

3. Алардын кесиптик багыт берүү ишин өздөштүрүүгө, күндөлүк практикасында колдонууга болгон мотивациясын калыптандыруу;

4. Ата-энелердин кесиптик багыт берүү ишине даярдыгын калыптандыруу.

Мына ушул педагогикалык негиздерге таянуу менен ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна таасир этүүгө даярдыгынын компоненттеринин жана критерийлеринин калыптанышына оң таасирин тийгизе тургандыгын изилдөөлөрүбүздүн жыйынтыгы көрсөттү.

Экинчи бап **«Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлерин изилдөөнүн методдору жана материалдары»** деп аталып изилдөөнүн экинчи милдети чечилген. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандап алуу маселесин изилдөө өз кезегинде туура методологиялык негизди жана методдорду тандоону талап кылат. Бул коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр, Кыргызстандын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуусунун шартындагы билим берүү системасын модернизациялоо ж.б. жагдайлар менен түшүндүрүлөт. Изилдөөнүн жүрүшүндө мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосундагы үй-бүлөнүн ролу, кесиптик багыт берүү иштериндеги тенденцияларды, факторлорду өз ара байланышта кароо менен алардын кесиптик пландарынын калыптандыруудагы мүмкүнчүлүктөрү аныкталды. Изилдөөнүн максатына жана милдетине ылайык методологиялык негиз катары инсан жөнүндөгү теорияга, педагогикалык процесстин бүтүндүгү жөнүндөгү концепцияга жана мамиле жасоонун багыттарына (системалык, аксеологиялык, иш-аракеттик, чөйрөлүк ж.б.) таяндык.

Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөндөгүдөй методдордун комплекси колдонулду: теориялык (теориялык талдоо жана синтез, абстракциялоо жана жалпылоо, изилденүүчү объекттерди, кубулуштарды, моделдештирүү); эмпирикалык (байкоо жүргүзүү, аңгемелешүү, анкета алуу, тесирлөө, эксперттик сурамжылоо, педагогикалык эксперимент); математикалык методдор.

Изилдөөнүн жүрүшүндө ар бир үй-бүлөнүн кесиптик багыт берүүчүлүк потенциалына ээ боло тургандыгы далилденди. Үй-бүлөнүн шартында кесиптик багыт берүүдө ар түрдүү каражаттарды пайдаланууга, балдардын ар түрдүү иштерде өздөрүн текшерип көрүүгө, чөйрөсүн кеңейтүүгө, кесиптер дүйнөсү менен тааныштырууга мүмкүнчүлүк түзүлөт. Үй-бүлөнүн **кесиптик багыт берүүчү потенциалы** – бул мектеп бүтүрүүчүсүнүн кызыгуусуна, жөндөмүнө, шыгына ылайык, форма, методдорду жана каражаттарды пайдаланып, дайыма мектеп менен байланышта болуп, алардын ийгиликтүү кесип тандап алуусуна таасир этүүгө мүмкүнчүлүктөрүнүн интегралдык жыйындысы. Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжаларга, жогоруда аныкталган мамиле жасоонун багыттарына таянуу менен үй-бүлөнүн кесиптик багыт берүүчү потенциалынын калыптанышы жана ишке ашышы төмөнкү объективдүү жана субъективдүү факторлор менен белгиленет:

- социалдык-демографиялык факторлор, ата-энелердин жаш курагы үй-бүлөнүн структурасы (нуклеардык, толук же толук эмес үй-бүлө, көп же аз балалуу, үй-бүлө мүчөлөрүнүн ден соолугу ж.б.);

- социалдык-экономикалык факторлор (үй-бүлөнүн материалдык жана жашоо шарты, үй-бүлөлүк кирешенин деңгээли, ата-энелердин дайыма жумушта болушу ж.б.);

- ата-энелердин инсандык факторлору (ата-энелердин социалдык статусу, билим деңгээли, маданияты, балдарын тарбиялоого багытталышы ж.б.);

- үй-бүлөнүн ичиндеги факторлор (үй-бүлөдөгү психологиялык климат, каада-салттар, үй-бүлө мүчөлөрүнүн өз ара катнашы, биргелешкен иш-аракеттери, ар бир үй-бүлөнүн эрежелери ж.б.);

- мамлекеттин социалдык саясатынын факторлору (коом жана мамлекет тарабынан кам көрүлүшү);

- макрочөйрөнүн факторлору, мектеп бүтүрүүчүсүнө массалык маалымат каражаттарынын, интернеттин, көчөнүн таасиринин өсүшү.

Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн туура кесип тандап алышы ата-энелердин кесиптик багыт берүү ишине даярдыгы менен байланышта болот. Ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүлөрүнө **кесиптик багыт берүүгө даярдыгы** – алардын ички абалы, окуучуларга ийгиликтүү кесип тандоосун колдоого, натыйжалуу, сабаттуу жардам берүүгө болгон мүмкүнчүлүгү менен аныкталат.

Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн көпчүлүгү кесип тандоосун шык-жөндөмүнө жараша конкреттүү кесипти эмес, анын коомдогу кадыр-баркына, эмгек акысына жараша, билим алуунун багыты (гуманитардак, техникалык, социалдык-экономикалык) жана материалдык пайда табуу менен байланыштыра тургандыктары белгиленди. Изилдөөнүн жүрүшүндө мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосуна үй-бүлөнүн кесиптик багыт берүү ишине

даярдыгы жана абалы кандай болсо дагы анын таасир этүүсү үч топко бөлүндү. Биринчи топ– ата-энелер балдарынын шык-жөндөмүн, кызыгуусун жана коомдогу өзгөрүүлөрдү эске алып алардын пикири менен эсептешет. Экинчи топтогу – ата-энелер балдары менен талаш-тартыштарга барат, бирок баары бир өзүлөрүнүн ойлорун таңуулашат, балдардын пикири менен эсептешпейт. Үчүнчү топко, балдарынын кандай кесип тандап алышы баары бир, кайдыгер мамиле жасагандар кирет. Көпчүлүк ата-энелер мектеп бүтүрүүчүлөрү менен системалуу иш жүргүзүшпөйт. Окуучулардын көпчүлүгү кесип тандоосундагы мугалимдин ролун белгилешкен. Натыйжада, бүтүрүүчүлөрдүн 56%ы гана предметти тереңдетип окууга, ЖРТ-гө, ЖОЖго даярдоого багыт алышкан.

Теориялык булактарды жана изилдөөнүн натыйжаларын эске алуу менен ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна таасир этүүгө даярдыгынын мотивациялык, когнитивдик, иш-аракеттик, баалоочу-жыйынтыктоочу компоненттерин, анын критерийлерин жана кесиптик багыт берүүнүн маселелери боюнча теориялык билиминин, билгичтигинин, көндүмдөрүнүн ж.б.у.с. көрсөткүчтөрдүн негизинде алардын даярдыгынын жогорку, орточо жана төмөнкү деңгээлдери атайын түзүлгөн анкетанын жардамы менен аныкталды (2-таблица). Анкета ар бир компонентке ылайык ондон суроо берилген. Бардыгы 40. Суроого туура жооп берсе “3”, толук эмес “2”, жооп бербесе “0” деген балл коюлду. Мында төмөнкү деңгээл 52—70 балл, орто деңгээл 71-84 балл, жогорку деңгээл 85-100 балл деп эсептелди.

2-таблица. – Ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна таасир этүүгө даярдыгынын компоненттери жана критерийлери

	Компо- ненттери	Критерийлер		
		төмөн (52-70 балл)	орто (71-84 балл)	жогору (85-100 балл)
1.	Мотивациялык	-мектеп бүтүрүүчүсү менен бул темада иштеше албайт; -мектеп бүтүрүүчүсүнө кеңеш бере албайт; -бул багыттагы маалыматтарга кызыкпайт.	- мектеп бүтүрүүчүсүнө кесиптик багыт берүүнү кадыресе иштей эле көрөт; -мектеп бүтүрүүчүсүнө кеңеш бербей эле анын тандоосун туура деп коёт. -маалыматтарга айрым учурда гана кайрылат.	-мектеп бүтүрүүчүлөр менен иштөөсүн активдештире алат; -окуучулардын кесип тандоосуна жакшы кеңеш бере алат; -бул багытта кеңири маалыматтарга ээ болууга умтулат.

2.	Когнитивдик	- кесиптик багыт берүү жөнүндө билими канааттандыраарлык эмес; -билимин өз алдынча колдоно албайт; -мектеп бүтүрүүчүсүнүн өзгөчөлүктөрүн билбейт.	-мектеп бүтүрүүчүсү үчүн кесип тандоо маанилүү экендигин билет; - кесиптик багыт берүү боюнча билим деңгээли канааттандыраарлык; -мектеп бүтүрүүчүсүнүн өзгөчөлүктөрүн үстүртөн билет.	-коом, жеке адам үчүн маанисин жакшы түшүнөт; -кесиптик багыт берүүнүн маселелери тууралуу жакшы маалыматы бар; -мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн өзгөчөлүктөрүн билет.
3.	Иш- аракеттик	-окуучулар менен кесип тандоо маселеси боюнча иш жүргүзбөйт; -окуучулардын кесип тандоосун диагноздоой, прогноздоой албайт.	-мектеп бүтүрүүчүлөрү менен иш алып бара албайт; -окуучулардын кесип тандоосун диагноздоодо, прогноздоодо каталыктарды кетирет.	-мектеп бүтүрүүчүлөрү менен алгылыктуу форма, методдорду колдо-нуп иш алып бара алат; -мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосун диагноздоой, прогноздоой алат;
4.	Баалоочу- жыйынтыктоочу	- кесиптик багыт берүү ишин баалуулук катары кабыл албайт; - кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүү зарыл деп эсептебейт; -бул багыттагы маселелерди чечүүгө катышкысы келбейт.	- кесиптик багыт берүү ишин зарыл деп эсептейт; -кесиптик багыт берүү ишин өз алдынча жүргүзүүгө дайыма аракеттенбейт; - бул багыттагы тапшырылган ишти гана аткарат.	-кесиптик багыт берүү ишинин жыйынтыгын баалай алат; -кесиптик багыт берүү ишине оң мамиле жасайт; -бул багыттагы ишти чыгармачылык менен аткарат ж.б.

Азыркы кезде мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн өзүнүн кесибин аныктоосу жетиштүү деңгээлдеги билимдин, билгичтиктин, көндүмдөрдүн б.а. компетенттүүлүктүн өнүгүшү менен мүнөздөлөт. Бул кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуулугун аныктаган педагогикалык шарттарды талап кылат. Илимий булактарга, изилдөөлөрүбүздүн натыйжаларына таянуу менен мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандап алуусуна үй-бүлө тарбиясынын таасирин жогорулатуунун төмөндөгүдөй педагогикалык шарттары айкындалды:

1. Ата-энелерди балдарына кесиптик багыт берүү ишине теориялык, практикалык жана психологиялык жактан даярдоо, мектептеги кесиптик багыт берүү ишине катышуусун активдештирүү.

2. Ата-энелердин КРнын инновациялык технологияларды колдонуунун шартындагы эл чарбасынын тармактары, кесиптер, аларга коюлган талаптар жөнүндө маалыматтарга ээ кылуу;

3. Ата-энелерди балдарынын ден соолугу, кызыгуусу, шык-жөндөмү, жеке сапаттары тууралуу түшүнүктөрүн калыптандыруу;

4. Ата-энелердин балдары менен мамилелешүүсүнүн маданиятын калыптандыруу, өздөрү балдарына үлгү болуу керектигин түшүндүрүү,

кесиптик багыт берүүдө элдик педагогиканын каражаттарын, үй-бүлөдөгү баалуулуктарды пайдалануу;

5. Ата-энелерди балдарына кесиптик багыт берүү ишине даярдоонун моделин түзүү жана колдонуу.

Демек, ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесипти тандоосуна таасир этүү боюнча педагогикалык шарттар – алдыга коюлган милдетти чечүүгө багытталган үй-бүлө тарбиясынын мазмунунун, формасынын, методдорунун объективдүү мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысы.

Мектеп бүтүрүүчүлөрүн кесип тандоого даярдоодо үй-бүлө тарбиясынын таасирин жогорулатуунун педагогикалык шарттары - бул процесстин моделин түзүүнүн фундаменти болуп саналат. Илимий адабияттарда модель тууралуу ар түрдүүчө аныктамалар берилген (Е.Н. Богданов, Г.Н. Головоха, А.Н. Дахин, В.Д. Шадриков, В.А. Штофф ж.б. лар). «Модель – бул изилденип жаткан объектини (кубулушту) жөнөкөй, элестүү чагылдыруу үчүн башка объектилердин элементи, мисалы, чиймелер, физикалык конструкциялар, белгилик формалар же формулалар менен түшүндүрүүчү жасалма объект» (А.Н. Дахин). Педагогикалык процессти моделдештирүүгө кесиптик багыт берүүгө мамиле кылуунун багыттарынын негизинде «Үй бүлөнүн мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна таасир этүү» модели даярдалды (1-сүрөт). Бул моделдин түзүмдүк блоктору төмөнкүлөр: методдоогиялык, максаттык, мазмундук-процессуалдык, баалоочу-жыйынтыктоочу, натыйжа.

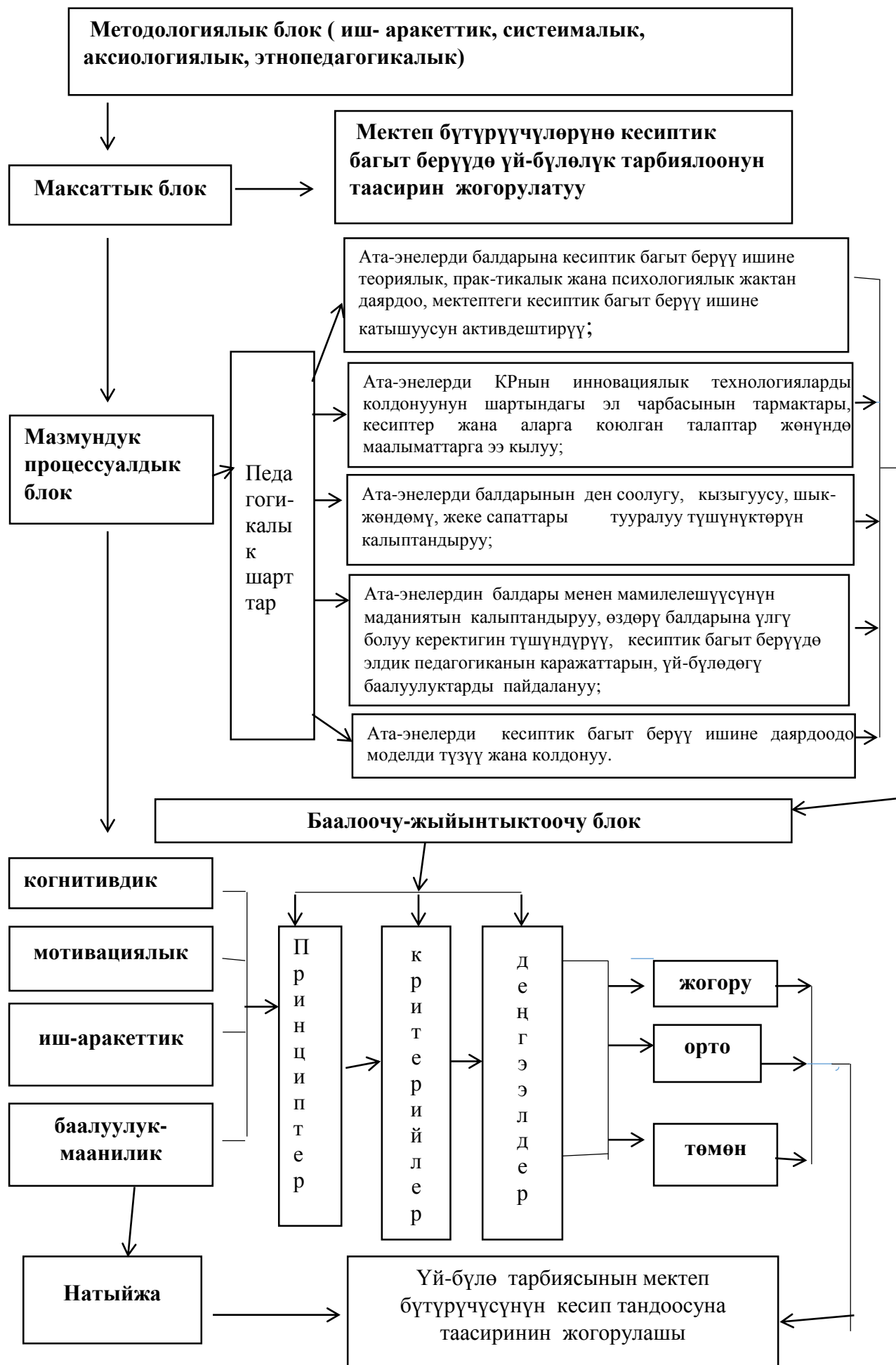
Методологиялык блок – кесипке багыт берүү ишине инсанга багытталган, аксиологиялык, системалык, иш-аракеттик ж.б. мамиле кылуунун жоболорун камтып, үй-бүлө тарбиясынын таасирин арттыруунун стратегиясын аныктайт.

Максаттык блок – бул ата-энелердин кесиптик багыт берүүгө даярдыгын калыптандырууга өбөлгө түзгөн максаттардын, милдеттердин тутуму. Аларды комплекстүү чечүү мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандап алууга даярдыгы калыптандырат.

Мазмундук-процессуалдык блок – мектеп бүтүрүүчүсүнө кесиптик багыт берүүдө коюлган максатка ылайык, ата-энелердин даярдыгыныннын компоненттерин калыптандырууну көздөйт. Ал педагогикалык шарттар менен аныкталып, коом, эл чарбасынын тармактары жана анын өнүгүү багыттары, кесип жана аны тандоонун маселелери ж.б.у.с. көп вариативдүү, альтернативдүү мүнөздөгү билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн тутумун, ата-энелердин кесиптик багыт берүүгө даярдыгын калыптандыруунун уюштуруу формаларын, методдорун, каражаттарын жана ишти жөнгө салуучу диагноздоодон, прогноздоодон турган технологияны камтыйт.

Баалоочу- жыйынтыктоочу блок – ата-энелердин кесиптик багыт берүүгө даярдыгынын когнитивдик, мотивациялык, иш-аракеттик, баалуулук-маанилик компоненттерди кесипке багыт берүү ишинин принциптерине таянуу менен алардын критерийлери, деңгээлдерин камтыйт.

Натыйжалык блок – мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна ата-эненин таасирин жогорулатуунун даярдыгын көрсөтөт.

1-сүрөт. Үй бүлө тарбиясынын мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна таасир этүүсүнүн модели

Даярдалган модель үй-бүлө тарбиясынын таасирин жогорулатуунун педагогикалык негизин жана анын алгоритмин иштеп чыгуунун, пландаштырылган педагогикалык экспериментти ишке ашыруунун негизги шарттарынын бири болуп саналат. Модель үй-бүлө тарбиясынын мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна таасир этүүсүнүн негизги компоненттерин, мазмунун, технологиясын, критерийлерин, деңгээлдерин жана алынуучу натыйжаны көрсөтөт.

Үчүнчү бап **«Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиянын таасирлерин аныктоо боюнча педагогикалык эксперимент жана анын жыйынтыктары»** деп аталып, изилдөөнүн үчүнчү милдети каралган. Педагогикалык эксперимент үч этапта өткөрүлдү: констатациялоочу (2012-2014-ж.ж.), калыптандыруучу (2014-2019-ж.ж.), жыйынтыктоочу (2019-2020-ж.ж.). Изилдөөнүн жүрүшүндө ар бир этаптын максаты аныкталып, базасы катары Бишкек шаарындагы «А.Молдокулов» атындагы №5 Улуттук инновациялык технологиялар мектеп-лицейинде (УИТМЛ), №93 жалпы орто мектеп, Нарын облусунун Ат-Башы районундагы «А. Койчуманов», Кочкор районундагы «Т. Усубалиев» атындагы орто мектептер тандалып алынып, аларда текшерүүчү жана эксперименталдык класстардагы окуучулар (ЭТ- 886 жана ТТ-884 бүтүрүүчү) жана алардын ата-энелери (ЭТ-237 жана ТТ-241 ата-эне) аныкталды.

Педагогикалык эксперименттин максаты – мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасиринин натыйжалуулугун камсыз кыла турган теориялык моделди жана педагогикалык шарттарды текшерүү.

Изилдөөнүн объектиси – жалпы билим берүүчү мектептин бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын таасири.

Изилдөөнүн предмети – мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдөгү үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлеринин педагогикалык негиздери.

Изилдөөнүн гипотезасы – *Эгерде*, ата-энелер кесиптик багыт берүү маселеси боюнча жеткиликтүү даярдык алса; үй-бүлөдө кесиптик багыт берүүдө педагогикалык шарттар эске алынса; кесиптик багыт берүү иши теориялык моделдин негизинде жүргүзүлсө, *анда*, мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасири жогору болот.

Аныктоочу этапта изилденип жаткан проблеманын теориядагы жана практикадагы абалы, КРнын мектептеринде топтолгон тажрыйбаларды үйрөнүү талданды. Бул этапта мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандап алуусуна таасир тийгизген факторлору аныкталды. Мына ушул максатта алардан анкета алынып, аңгемелешүүлөр жүргүзүлдү. Алар анкетадагы «Сиздин кесипти таандооңузга кимдер таасир берди?» деген суроого берген жоопторун талдоонун негизинде төмөндөгүдөй топтолгон бөлүндү (3-таблица). Таблицадан мектеп мектеп бүтүрүүчүлөрү кесип багыт берүү иши мугалимдер

тарабынан жүргүзүлүп, ата-энелердин таасири мугалимдердин, ММК-тарынын, жолдошторунун таасиринен артта калганын көрүүгө болот. Мына ушуга байланыштуу диагностиканын методдорун колдонуу менен ата-энелердин арасында мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна таасир этүүсүнүн даярдыгын деңгээли аныкталды (4-таблица). Таблицада аныктоочу этапта ЭТ-тун жана ТТ-тун ата-энелеринин балдарына кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүгө даярдыгынын төмөнкү деңгээли 43-45%ды (ата-энесини таасирин сезбеген), орто 40-43%ды (үй-бүлө өтө деле мааниге ээ болбогондугун), жогорку 14-15%ды түзгөндүгү (ата-энесинин таасири тийгендигин белгилешкен) белгиленди. Айрымдары өзүнүн келечегин пландаштырууда ата-энелеринен алган адаптацияланган моделге багыт алышып (7%), кесиптик династияны улантышат. Аныктоочу эксперимент-тин жүрүшүндө ЭТ-тун жана ТТ-тун ата-энелеринин мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна таасир этүүгө даярдыгынын компоненттеринин, критерийлеринин деңгээли жана таасир этүүсүнүн багыттары бирдей экендиги белгиленди.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде ата-энелер мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө төмөндөгүдөй кыйынчылыктарга туш боло тургандыктары аныкталды:

- көпчүлүгүнүн азыркы кездеги эл чарбасынын тармактары, инновациялык технологияны колдонуунун натыйжасында пайда болгон кесиптер, адистиктер, алардын адамга коюлган талаптары жөнүндө маалыматтары жетишсиз;
- туура кесип тандап алуунун маанисин билишсе дагы мектеп бүтүрүүчүсүнө жардам берүүнүн көндүмдөрүнө ээ эмес;
- ата-энелер базар экономикасына өтүүнүн шартына жооп берген кесиптик багыт берүү иши боюнча агартуучулук жардамга муктаж;
- ата-энелердин кесиптик багыт берүүдө мааниге ээ болгон балдарынын ден соолугу, жекече өзгөчөлүктөрү, жөндөмү, шыгы жөнүндөгү толук маалыматы жок жана аларды аныктоонун, өнүктүрүүнүн жолдорун билишпейт;
- бул милдетти ата-энелер өзүнүн алдына гана коюп, бирок балдарынын алдына койбойт ж.б.у.с.

Изилдөөнүн алгачкы этабында ата-энелердин кесиптер жөнүндө көз карашын, балдарына берген сунуштары аныкталды. Аларга “Балдарыңызга кайсыл кесиптерден тандап алууну сунуш кыласыз?” деген суроо берилди. ЭТ-тун жана ТТ-тун ата-энелеринин кесиптер жөнүндө көз карашы, берген сунуштары негизинен бирдей деңгээлде экендигин көрө алабыз. Алар негизинен врач, педагог, экономист, юрист кесиптерин өзгөчө баалашып жана ушул багыттарда кесип тандоону сунуш кылышкан. Ата-энелердин көпчүлүгү мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесипти туура тандоосун жана материалдык базанын керектигин белгилешкен. Мына ушуга байланыштуу ЭТ-тун ата-энелерин кесипке багыт берүү ишине даярдоо үчүн психологдун, медицина кызматкерлеринин, социалдык педагогдун, класс жетекчилердин жана ар түрдүү тармакта эмгектенген кесип ээлеринин катышуусу менен «Ата-энелерге

кесиптик багыт берүү жөнүндө» аттуу усулдук колдонмонун негизинде төмөндөгү багыттарда иш жүргүзүлдү:

1) коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартында туура кесип тандоонун жеке адам жана коом үчүн мааниси;

2) кесиптик багыт берүү ишинин теориялык жана практикалык негиздери боюнча маалыматтар;

3) кесиптик багыт берүүдө мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуунун мааниси;

4) мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесиптик кызыгуусун, шык-жөндөмүн өнүктүрүүнүн жана калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү;

5) кесип тандоодо азыркы кездеги коомдун суроо талаптарын эске алуунун зарылдыгы;

6) азыркы кездеги инновациялык технологиянын шарттарында кесиптер дүйнөсүндөгү өзгөрүүлөр жана алардын перспективасы;

7) кесиптик багыт берүү ишинин форма, методдорун колдонуунун көндүмдөрүнө ээ кылуу;

Мына ушул маселелер боюнча максатында лекциялар, семинарлар, талкуулар, тренингдер уюштурулду. Натыйжада ЭТ-тун ата-энелери жакшы даярдыкка ээ боло тургандыгы аныкталды.

Калыптандыруучу этапта аныкталган педагогикалык шарттар жана теориялык модель практикада текшерилди. Калыптандыруучу этапта ЭТ-тун ата-энелери мектеп мугалимдерин, чарба адистерин, ар кыл кесиптин ээлерин катыштырып аңгемелешүүлөрдү, лекцияларды, диспуттарды, жолугушууларды, тренингдерди уюштурушту. Бул максатта ата-энелер кесипке багыт берүү, эл чарбасынын тармактары, алдыңкы өндүрүштүк технологиялар жөнүндөгү адабияттарды, эмгек новаторлору, кесиптик династиялар тууралуу материалдарды, элдик педагогиканын каражаттарын пайдаланышты. Маалыматтык технологиялардын мүмкүнчүлүктөрүн колдонуу менен мектеп бүтүрүүчүлөрүн ар түрдүү иштерде өзүлөрүн текшерип көрүү үчүн ишкер оюндарды өткөрүштү. Изилдөөнүн соңунда мектеп бүтүрүүчүлөрүнө алардын кесип тандап алуусун таасир тийгизген факторлордун өзгөргөндүгү аныкталды (3-таблица).

3-таблица. Мектеп бүтүрүүчүлөрүн кесип тандап алуусуна таасир тийгизген факторлор (% менен)

Мектеп-тер		Мугалимдер		Жолдоштору		ММК		Кесип ээлери		Ата-энелер		өзүм тандадым	
		1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
№5 УИТМЛ Бишкек шаары	ЭТ	22,4	31	19,4	9	26,6	11	11	8	13,6	32		9
	ТТ	21	27	20	12	25	12	12	15	14	23	8	11
№93 ЖОМ Бишкек шаары	ЭТ	23,3	25	20,6	11	28	14	10	12	12,4	26	5,7	12
	ТТ	24	26	21	13	28	13	9	13	11	21	6	14
	ЭТ	26,01	27	19,7	9	25,3	18	12	10	12,9	25	4,1	11

«А.Койчу-манов»ат. мектеп, Ат-Башы району	ТТ	26	28	20	14	24	21	13	12	12	15	5	10
«Т.Усубалиев»ат. мектеп, Кочкор району	ЭТ	24,5	28	18,8	13	23,7	26	10	6,3	13,7	28	9,3	13
	ТТ	26	27	17	13	24	25	13	10	13	15	7	10

1-экспериментке чейин, 2-эксперименттен кийин

ЭТ-тун окуучулары кесип тандоосунда негизги ролду ата-энелер жана мугалимдер роль ойногондугун белгилешкен. Ал эми ТТ-тун окуучуларынын жоопторунда мугалимдерден, ММКнан, кесип ээлеринен кийин гана ата-энелердин ролу жайгашкан. Анткени, алардын ата-энелеринин жаңы шарттардагы кесиптер жана аны тандоонун маселелери жөнүндө жетиштүү даярдыгынын жоктугунан кабар берет.

Педагогикалык эксперименттин соңунда мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн ата-энелеринин кесиптик багыт берүү ишине байланышкан тарбиялык иштерди өткөрүүгө даярдыгынын деңгээли өзгөргөндүгү аныкталды. 4-таблицада ЭТ-то жогорку деңгээл 20%дан 45,75%га өскөндүгү, ал эми төмөнкү деңгээл 27,5%дан 12,5%га чейин төмөндөгөнү белгиленди. Ал эми ТТ-тун ата-энелеринде бул көрсөткүч ЭТ-тун ата-энелериникине караганда бир кыйла төмөн.

4-Таблица. Ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна таасир этүүсүнүн даярдыгынын деңгээли(% менен)

№	Деңгээлдер Топтор	Төмөн		Орто		Жогору	
		Эксп. чейин	Эксп. кийин	Эксп. чейин	Эксп. кийин	Эксп. чейин	Эксп. кийин
1	Эксперименталдык (237 ата-эне)	27,5% (65)	12,5% (30)	52,5% (125)	41,75% (99)	20% (47)	45,75% (108)
2	Текшерүүчү (241 ата-эне)	28% (67)	24% (58)	50,75% (122)	44,5% (107)	21,5% (52)	31,5% (76)

5-таблицада ЭТ-тун окуучуларынын ата-энелеринин арасында максаттуу жүргүзүлгөн иштердин натыйжасында алардын мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна таасир этүүгө даярдыгынын компоненттеринин жана критерийлеринин деңгээли бир кыйла өзгөргөндүгү тастыкталды. Бул жагдай ата-энелердин теориялык маалыматтарга, практикалык көндүмдөргө ээ болгондугу менен мүнөздөлүнөт.

5-таблица. Ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна таасир этүүгө даярдыгынын компоненттерин жана критерийлерин деңгээли(% менен)

Топтор Ком- понент- тер	Эксперименталдык топ (237 ата-эне)		Текшерүүчү топ (241 ата-эне)	
	Эксп-ке чейин	Эксп-н кийин	Эксп-ке чейин	Эксп.кийин
Когнитивдик Жогору Орто төмөн	16% (37) 37 % (88) 47 % (112)	46 % (109) 34 % (81) 20 % (47)	18 % (43) 39 % (94) 43 % (104)	26 % (63) 42 % (101) 32 % (77)
Мотивациялык Жогору Орто төмөн	20 % (48) 55 % (130) 25 % (59)	49 % (116) 31 % (74) 20 % (47)	22 % (53) 58 % (140) 20 % (48)	36 % (87) 45 % (108) 19 % (46)
Иш аракеттик Жогору Орто төмөн	21 % (50) 62 % (147) 17 % (40)	43 % (102) 51 % (121) 6 % (14)	24 % (58) 58 % (140) 18 % (43)	34 % (81) 46 % (108) 20 % (48)
Баалоочу-жыйын- тыктоочу Жогору Орто төмөн	23% (54) 56% (133) 21% (50)	45% (107) 51% (121) 4% (9)	21% (50) 48% (116) 31% (75)	30% (72) 45% (108) 25% (61)

Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө ЭТ-тун ата-энелеринин жаңы шарттардагы кесиптер дүйнөсү жана алардын коомдогу орду жөнүндөгү маалыматтарга ээ болушкан. Алар азыркы кездеги өзгөрүүлөрдү эске алуу менен балдарына кесиптерди сунуш кылышкан. Бул ата-энелердин балдарынын кесиптик өзүн аныктоосуна таасир этүүгө даярдыгынын деңгээлинин өскөндүгүн көрсөтөт.

Ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосуна таасир этүүсүнүн багыттарынын өзгөрүшү, алардын жашоо чөйрөсү менен байланыштуу. Анткени, айылда жашаган ата-энелерге караганда шаарда жашаган ата-энелер балдарына кесиптик багыт берүүдө инфраструктуралык жагдайларды кеңири колдоно алышат. Эксперименттин сонунда ЭТ-тун окуучуларынын ата-энелери биринчи жана экинчи багыттарда басымдуулук кылса, ТТ-тун ата-энелеринин көрсөткүчү аныктоочу эксперименттин көрсөткүчүнөн бир аз эле жогорулаган (6-таблица).

6- таблица Ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна үй бүлөнүн таасир этүүсүнүн багыттары (% менен)

№	Багыт-тар Топтор	1-багыт		2-багыт		3-багыт	
		Экс. чейин	Экс. кийин	Экс. чейин	Экс. кийин	Экс. чейин	Экс. кийин
1	Э.Т (237 ата-эне)	16% (38)	47% (111)	36% (85)	34% (81)	48% (114)	19% (45)
2	Т.Т(241 ата-эне)	15% (36)	23% (55)	39% (94)	37% (89)	46% (111)	40% (97)

Педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө ЭТ-тун жана ТТ-тун мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна үй-бүлө тарбиясынын таасири аныкталды (7- таблица)

7-таблица. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесиптик өзүн так аныктоосунун ата-энесинин таасиринин көрсөткүчү (% менен)

№	Окуу жылдары	Топтор	Эксперимент-ке чейин	Эксперимент-тен кийин
1.	2016-2017	ЭТ. (225 окуучу)	15% (34 окуучу)	42% (95 окуучу))
		ТТ.(227 окуучу	14% (32 окуучу)	24% (54 окуучу)
2.	2017-2018	ЭТ. (220 окуучу)	15% (33 окуучу)	42% (93 окуучу)
		ТТ.(215 окуучу	15% (32 окуучу)	29% (62 окуучу)
3.	2018-2019	ЭТ. (218 окуучу)	19% (42 окуучу)	54% (118 окуучу)
		ТТ.(221окуучу	20% (44 окуучу)	27% (60 окуучу)
4.	2019-2020	ЭТ. (223окуучу)	18% (40 окуучу)	48% (107 окуучу)
		ТТ.(221 окуучу)	17% (37 окуучу)	26% (57 окуучу)
	Орточо	ЭТ (221 окуучу)	16,7%(37 куучу)	46,5% (103 окуучу)
		ТТ (221 окуучу)	16,5%(36 куучу)	26,5% (59 окуучу)

ЭТ-тун ата-энелери балдарынын жөндөмүн, кызыгуусун жана Кыргыз-стандын эл чарбасына тармактарына өтө керектүү болгон кесиптерди тан-доону сунуш кылышып, өлкөнүн чегинде гана эмес, керек болсо дүйнөнүн алдыңкы окуу жайларынан билим алып, кесипке ээ болуусун каалашат. Ал эми ТТ-тун ата-энелердин көпчүлүгү эмне болсо дагы билим алсын, кесипке ээ болсун деген көз карашка ээ.

Жалпы корутунду

1. Изилдөөнүн жүрүшүндө теориялык булактардан, мектептерден, Кыргызстандыктардын үй-бүлөлөрүнөн топтолгон тажрыйбаларды талдоонун жана изилдөөнүн натыйжаларына таянуу менен каралып жаткан проблеманын төмөндөгү педагогикалык негиздери белгиленди: үй-бүлөнү социалдык институт катары өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, анын кесипке багыт берүүчү функциясынын максатын, милдетин, принциптерин, форма, методдорун, шарттарын аныктоо; ата-энелердин окуучуларга кесиптик багыт берүү проблемасына болгон кызыгуусун калыптандыруу; алардын кесиптик багыт берүү ишин өздөштүрүүгө, күндөлүк практикасында колдонууга болгон мотивациясын калыптандыруу; ата-энелердин кесиптик багыт берүү ишине даярдыгын калыптандыруу. Мындан тышкары, мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандап алуусуна үй-бүлө социалдык-педагогикалык чөйрө катары (анын социалдык статусу, үй-бүлөнүн баалуулуктарынын системасы, үй-бүлө мүчөлөрүнүн мамилелешүү маданияты жана тили, үй-бүлөдөгү жагымдуу эмоционалдык абалдын болушу ж.б.) кароо белгиленди.

2. Үй-бүлөнүн кесиптик багыт берүүчү потенциалы – бул мектеп бүтүрүүчүсүнүн кызыгуусуна, жөндөмүнө, шыгына ылайык, форма, методдорду жана каражаттарды пайдаланып, алардын ийгиликтүү кесип тандап алуусуна таасир этүү мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысы болуп саналат. Ата-энелердин мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна таасир этүүгө даярдыгынын мотивациялык, когнитивдик, иш аракеттик, баалоочу-жыйынтыктоочу компоненттерин, анын критерийлерин жана кесиптик багыт берүүнүн маселелери боюнча теориялык билиминин, билгичтигинин, көндүмдөрүнүн ж.б.у.с. көрсөткүчтөрдүн негизинде алардын даярдыгынын жогорку, орточо жана төмөнкү деңгээлдерин аныкталды.

3. Үй-бүлө тарбиясынын мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосуна таасирлерин арттырууга багытталган максаттык, мазмундук, технологиялык, иш-аракеттик жана натыйжалык блоктордон турган теориялык модели иштелип чыгып, төмөнкүдөй педагогикалык шарттар аныкталды: ата-энелерди балдарына кесиптик багыт берүү ишине теориялык, практикалык жана психологиялык жактан даярдоо, мектептеги кесиптик багыт берүү ишине катышуусун активдештирүү; ата-энелердин КРнын эл чарбасынын тармактары, инновациялык технологияларды колдонуунун шартындагы кесиптер, аларга коюлган талаптар жөнүндө маалыматтарга ээ кылуу; ата-энелерди балдарынын ден соолугу, кызыгуусу, шык-жөндөмү, жеке сапаттары ж.б.у.с маселелер боюнча маалыматтарга ээ кылуу; ата-энелердин балдары менен мамилелешүүсүнүн маданиятын калыптандыруу, өздөрү балдарына үлгү болуу керектигин түшүндүрүү, кесиптик багыт берүүдө элдик педагогиканын каражаттарын, үй-бүлөдөгү баалуулуктарды пайдалануу; ата-энелерди балдарына кесиптик багыт берүү ишине даярдоонун моделин түзүү жана пайдалануу.

Педагогикалык экспериментти жүргүзүү менен мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүнүн ийгилиги үй-бүлөнүн максаттуу багытталган иш-

аракетине байланыша тургандыгы аныкталды. Эксперименталдык топтордун ата-энелери мектеп бүтүрүүчүлөрүнүнө кесип тандоосунда бүтүрүүчүлөрдүн сапаттуу билим алуу, алдына туура максат коюу, өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн, шык-жөндөмүн, ден соолугун жана кесиптин актуалдуулугун түшүндүрүү зарылчылгын өздөштүрүштү. Демек, педагогикалык экспериментте ата-энелердин кесиптик багыт берүүгө даярдыгы, үй-бүлөдөгү тарбия мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик өзүн аныктоосуна жардам бере тургандыгы далилденди.

Практикалык сунуштар.

1. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесипти тандоосуна үй-бүлө тарбиясынын таасирин жогорулатуу үчүн изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган педагогикалык шарттарды, теориялык моделди чыгармачылык менен практикада колдонууну;
2. Ата-энелерди кесиптик багыт берүү ишине даярдоо үчүн мектептерде атайын максаттуу багытталган курстарды уюштурууну;
3. Республикабыздын алдыңкы үй-бүлөлөрүндө кесиптик багыт берүү боюнча топтолгон тажрыйбаларды чыгармачылык менен пайдаланууну;
4. Педагогикалык окуу жайларда келечектеги мугалимдерди үй-бүлөдө кесиптик багыт берүүнүн негиздери боюнча даярдоону.

Диссертациянын негизги мазмуну, жоболору төмөнкү эмгектерде чагылдырылган:

1. **Абдыракунова, Ж.С.** Проблемы профессиональной ориентации выпускников средних школ [Текст] / Ж.С.Абдыракунова // Азыркы мезгилдин педагогу: теория жана практика. Жогорку жана орто окуу жайларынын студенттери менен мектеп мугалимдери үчүн илимий жыйнак. II чыгарылышы. – Бишкек: Айат, 2011. – 7-9-бб.
2. **Абдыракунова, Ж.С.** Профессиональное самоопределение учащихся старших классов как социально-педагогическая проблема [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // К. Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. – 2012. – №1(21). – 73-75-бб.
3. **Абдыракунова, Ж.С.** Мектеп бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик багытуулугун аныктоо [Текст] / Т.М. Сияев, Ж.С.Абдыракунова // Билим берүүнүн заманбап проблемалары. Жогорку жана орто окуу жайларынын кызматкерлери жана педагогика жаатындагы илимий изилдөөчүлөр үчүн макалалар жыйнагы. 1-чыгарылышы. – Бишкек: 2013. – 18-25-бб.
4. **Абдыракунова, Ж.С.** Совместная воспитательная работа школы, семьи в профессиональном определении ребенка [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Атайын чыгарылышы. – 2014. – 39-42-бб.

5. **Абдыракунова, Ж.С.** Мектеп бүтүрүүчүсүнө кесипке багыт берүүнүн өзгөчөлүктөрү [Текст] / Т.М. Сияев, Ж.С. Абдыракунова // Вестник Исык-Кульского университета. – Каракол, 2015. – №40. – II-бөлүм. – 126-130-бб.

6. **Абдыракунова, Ж.С.** Кыргыз Республикасынын жаңы өнүгүү шарттарында жогорку класстын окуучуларына кесиптик багыт берүүнүн айрым формалары жана методдору [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2016. – № 3. – 160-162-бб.

7. **Абдыракунова, Ж.С.** Мектеп бүтүрүүчүлөрдүн кесип тандоо процессине мугалимдин таасири [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2016. – №7. – 7-9-бб.

8. **Абдыракунова, Ж.С.** Мектеп окуучуларына кесипке багыт берүүдө таасир берүүчү факторлор [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы развития функциональной грамотности учащихся в современном начальном образовании», посвященной 90-летию ученого-педагога М.К. Жубановой. – Алмата, 2016. – 11 ноябрь. – 370-372-бб.

9. **Абдыракунова, Ж.С.** Особенности профориентационной работы в школах Кыргызстана [Текст] / Т.М. Сияев, Ж.С. Абдыракунова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., – 2016. – №11(ноябрь). III бөлүм. – 74-78-бб.

10. **Абдыракунова, Ж.С.** Основные факторы, влияющие на выбор профессии у старшеклассников (на примере Республики Кыргызстан) [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // Путь науки. – 2016. – №11(33). – Т 2. – 67-69-бб.

11. **Абдыракунова, Ж.С.** Эффективное взаимодействие семьи и школы в профориентации старшеклассников [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // Материалы Международной научно-практической конференции “Современная педагогика и образование: проблемы, возможности и перспективы развития. – Тараз, 2016. Т.2. – 26-28-бб.

12. **Абдыракунова, Ж.С.** Кесипке багыт берүү – негизги педагогикалык маселелердин бири катары [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2017. – №10. – 167-168-бб.

13. **Абдыракунова, Ж.С.** Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө мектеп менен үй бүлөнүн ишмердүүлүгүнүн педагогикалык негиздери [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // Вестник БГУ 2019. – №4(50). – 102-105-бб.

14. **Абдыракунова, Ж.С.** Үй-бүлө тарбиясынын мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүү процессиндеги орду [Текст] / Ж.С. Абдыракунова // Alatoo Academic Studies. – 2021. – №2. – 11-17-бб.

15. **Абдыракунова, Ж.С.** Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесиптик өзүн аныктоосунда мектеп менен үй-бүлөнүн өз ара аракеттери [Текст] / Ж.С.Абдыракунова // Alatoo Academic Studies,. – 2021. – №2. – 18-25-бб.

Абдыракунова Жылдыз Сатаровнанын «Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлеринин педагогикалык негиздери» 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: тарбиялоо, калыптандыруу, үй-бүлө, ата-эне, кесип, адистик, кесип тандоо, кесиптик өзүн аныктоо, модель, педагогикалык шарт.

Изилдөөнүн максаты: мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлеринин педагогикалык негиздерин аныктоо жана аларды экспериментте текшерүү.

Изилдөөнүн объектиси – жалпы билим берүүчү мектептин бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын таасири.

Изилдөөнүн предмети – мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдөгү үй-бүлөлүк тарбиялоонун таасирлеринин педагогикалык негиздери.

Изилдөөнүн методдору: философиялык, педагогикалык, психологиялык, социологиялык, окуу-методикалык адабияттарды талдоо; байкоо жүргүзүү, аңгемелешүү, анкета алуу, тесирлөө, сурамжылоо; педагогикалык эксперимент; математикалык методдор.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын таасирлеринин маңызы жана анын педагогикалык негиздери теориялык жактан ачыкталгандыгында; мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө “үй-бүлө тарбиясынын кесиптик багыт берүүдөгү потенциалы” түшүнүгү такталып, анын критерийлери, деңгээли аныкталгандыгында; мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдө үй-бүлө тарбиясынын натыйжалуулугун арттыруунун теориялык модели аныкталып, илимий педагогикалык шарттары экспериментте текшерилип тастыкталгандыгында, практикалык сунуштардын аныкталгандыгында.

Алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу: алынган жыйынтыктар мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдөгү үй-бүлө тарбиясынын таасирин өркүндөтүүгө негиз болот; аныкталган педагогикалык шарттар, теориялык модель мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүдөгү үй-бүлө тарбиясынын таасирдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берет; изилдөөнүн материалдары мектеп мугалимдерине, педагогикалык окуу жайлардын окутуучуларына, студенттерине, ата-энелерге сунушталат. Изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган технологиялар Бишкек шаарындагы А.

Молдокулов атындагы №5-Улуттук инновациялык технологиялар мектеп-лицейинин, №93-жалпы билим берүүчү орто мектептин, Ат-башы жана Кочкор райондорунун мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесип тандоосуна оң таасир тийгизгендигин көрсөттү.

РЕЗЮМЕ

Абдыракуновой Жылдыз Сатаровны на тему: «Педагогические основы влияния семейного воспитания на профессиональную ориентацию выпускников школ» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования.

Ключевые слова: воспитание, формирование, семья, родители, профессия, специальность, выбор профессии, профессиональное самоопределение, модель, педагогическое условие.

Цель исследования: обосновать педагогические основы влияния семейного воспитания на профессиональную ориентацию выпускников школ и проверить в педагогическом эксперименте.

Объект исследования: влияние семейного воспитания на профессиональную ориентацию выпускников средних школ.

Предмет исследования: педагогические основы влияния семейного воспитания на профессиональную ориентацию выпускников школ.

Методы исследования: анализ педагогической, психологической, социальной, экологической, философской литературы; наблюдение, анкетирование, беседа, опрос, моделирование, педагогический эксперимент, математические методы.

Научная новизна полученных результатов: теоретически обоснована сущность и педагогические основы влияния семейного воспитания на профессиональную ориентацию выпускников школ; уточнен профориентационный потенциал семейного воспитания в профессиональной ориентации выпускников школ, определены ее критерии и уровни; определена теоретическая модель повышения эффективности семейного воспитания в профессиональной ориентации выпускников школ, апробированы и подтверждены в эксперименте научно-педагогические условия, сформулированы практические рекомендации.

Практическая значимость полученных результатов: полученные результаты послужат основой для повышения влияния семейного воспитания на профессиональную ориентацию выпускников школ; выявленные педагогические условия, теоретическая модель позволяют повысить эффективность семейного воспитания в профессиональной ориентации выпускников школ; материалы исследования будут рекомендованы учителям школ, преподавателям, студентам, родителям. Технологии, выявленные в ходе исследования, положительно повлияли на выбор профессии выпускников

Национального лицея инновационных технологий № 5 им. А. Молдокулова, средней школы № 93 г. Бишкек, школ Ат-Башинского и Кочкорского районов.

SUMMARY

dissertation reasearch of Abdyrakunova Zhyldyz Satarovna on the subject: “Pedagogical foundations of the influence of family education on vocational guidance on graduates of the school” for the degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.01 - the general pedagogy, history of pedagogy and education

Keywords: education, training, formation, family, profession, specialty, professional self-determination, model, pedagogical conditions

The purpose of the study: Substantiation of the pedagogical foundations of the influence of family education on the vocational guidance of school graduates and check the effectiveness in a pedagogical experiment.

Object of research: Object of research: graduates of secondary schools.
Subject of research: pedagogical foundations of the influence of family education on vocational guidance on school graduates

Research methods: Research methods: analysis of pedagogical, psychological, social, ecological, philosophical literature; observation, questionnaire-roaning, conversation, survey, modeling, pedagogical experiment, mathematical methods.

The scientific novelty of the results. the essence and influence of family education on vocational guidance of school graduates has been pedagogically substantiated; the career guidance potential of family education in the vocational guidance of school graduates has been clarified, its criteria and levels have been determined; revealed pedagogical conditions and a theoretical model for increasing the effectiveness of family education in vocational guidance of school graduates and tested in an experiment

The practical significance of the results obtained: The practical significance of the results obtained: the results obtained will serve as a basis for increasing the influence of family education on the vocational guidance of school graduates; the revealed pedagogical conditions, the theoretical model make it possible to increase the effectiveness of family education in the vocational guidance of school graduates; research materials will be recommended to school teachers and parents. The technologies identified in the course of the study positively influenced the choice of the profession of graduates of the National Lyceum of Innovative Technologies No. 5 named after A. Moldokulov, secondary school No. 93 in Bishkek, schools of At-Bashin and Kochkor districts.